

ATATÜRK VE TÜRK KADINI

Prof. Dr. TULİN İÇLİ

Bu yazıda, Millî Mücadele yıllarında Türk kadınının durumundan, verdiği hizmetlerden başlayarak, modern Türk toplumunda kadın ve Atatürk'ün Türk kadınına verdiği değer açıklanmaya çalışılacaktır.

Millî Mücadele'de Türk kadınından söz ederken, onun cephede ve cephe gerisindeki hizmetlerini ayrı ayrı açıklamak gerekir kanısındayım.

Kurtuluş Savaşı sırasında kadın Millî Mücadele'ye erkek kadar hizmet etmiş, en zor şartlara katlanmış, cephede erkekle omuz omuza düşmana karşı savaşmış, zaman zaman düşmana esir düşüp işkenceye maruz kalmış ama herşeye rağmen mücadelesine sonuna kadar devam etmiştir. Şimdi sayacağım isimleri belki ilk defa duyacak belki de bir defa daha hatırlayacaksınız. Kara Fatma, Ayşe Hanım, Bitlis Defterdârının hanımı, Kara Fatma Şimşek, Hatice Hanım, Tayyar Rahmiye, Melek Hanım, Tarsuslu Kara Fatma, Gaziantep'li Yirik Fatma, Mudurnulu Fatma Kadın, Nazife Kadın, Gördesli Makbule, Asker Saime Hanım Kurtuluş Savaşı'na katılan mücahit kadınlardan sadece bir kısmıdır.

Bu kahraman kadınlardan biri olan Kara Fatma (Fatma Seher) Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızıdır. Balkan Savaşı sırasında Edirne'de düşmanın kuşattığı Yanık Kışla'da kocası Derviş Erden'le birlikte askerlik hayatını paylaşmıştır. Daha sonra dokuz, on kadınla birlikte Kafkasya cephesine gitmiş ve eşinin ölümünden sonra da bir gurup kadınla Anadolu'ya geçerek Atatürk'ten kendilerini görevlendirmesini istemiştir. Daha sonra Birinci İnönü (21 Şubat — 12 Mart 1921) ve İkinci İnönü (31 Mart — 1 Nisan 1921) savaşlarına katılıp kendisi yaralanmış, 18 kadın da şehit olmuştur. İyileştikten sonra Düzce çevresindeki asker kaçaklarını vatanî görevlerine davet için gitmiştir. Kara Fatma 28 Haziran 1921'de İzmit'in düşmandan kurtarılmasına kadar orada kalmıştır. Bu arada Hisarcık'ta Kaynarca Mıntıkası kumandanı Naim imzasıyla gelen yazıda harekât sırasında pekçok yararları görülmüş olan Fatma Seher hanıma teşekkür edilmiş, (26/27 Ağustos 1921 tarih ve 193 sayılı) Livâ Tamimi ile de bu kahramanlığı açıkça taktir edilerek başka birliklere de örnek gösterilmiştir.¹

¹ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarmız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sayı: 21, Ankara 1991, s. 30.

Kara Fatma, 26-30 Ağustos 1922'de Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne de katılarak düşmana esir düşmüş ve kaçmayı başardıktan sonra üstөгmenliğe terfi etmiştir.²

Kara Fatma, canları pahasına vatan savunmasına katılan kahraman kadınlardan sadece biridir. Nazife Kadın Yunanlılara Türk birlikleri hakkında bilgi vermediği için fırına atılarak yakılmış, Makbule Hanım da geri çekilen askerleri kınayarak (Akhisar - Sındırgı hududunda Kocayayla'daki savaşta, Mart 1922) ön safhaya geçmiş ve başından vurularak şehit edilmiştir.³

İşte Türk kadınlarının bir kısmı cephede cesaretle savaşırken, cephe gerisinde olanlar da boş durmamış, kocaları, oğulları cephede savaşırken onlar da bilinçli bir şekilde çeşitli faaliyetleri ile Millî Mücadele'ye aktif olarak katılmışlar, savaş yaralarını sarmışlardır.

Cepheye sırtında, kağnisında cephaneye taşıyanlar yanında, askere yiyecek, giyecek hazırlamayı da severek kendisine vazife edinenler gene Türk kadınları olmuştur. Ankara Ulus Meydanı'nda omuzunda mermi taşıyan Türk kadını heykeli gelecek nesillere Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetini, neler yapabileceğini kanıtlayan bir simgedir.

Millî Mücadele yıllarında kadının faaliyetlerini gösteren bir başka önemli olay Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit hanım ve arkadaşları tarafından 1919'da kurulan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"dir. Bu cemiyetin kısa sürede Burdur, Yozgat, Konya, Pınarhisar, Kayseri, Amasya, Erzincan, Niğde, Maraş Erzincan, Kastamonu, Eskişehir, Viranşehir ve Aydın'da merkeze bağlı birçok şubeleri açılmıştır. Bu cemiyet padişaha, İstanbul hükümetine, bazı kuruluşlara ve yabancı devlet temsilciliklerine yazılar, telgraflar göndererek bazı haksızlıkların düzeltilmesini istemiş, zaman zaman İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderdiği telgraflarla onların tutumlarını protesto etmiş, bazı İstanbul gazetelerinde yayınlanan zararlı yazılara son verilmesi için Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne telgraf göndermiştir. Ayrıca cemiyet kanalıyla toplanan paralarla orduya ve felakete uğrayan bölgelere yardım edilmiştir. Böylece cemiyetin merkez ve şubeleri birbirleriyle yakın ilişki içinde organize ve bilinçli olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir.

² A.g.e., s. 25-39.

³ A.g.e., s. 51-54.

Örneğin, cemiyetin İzmir'in Yunanistan'a katılması hazırlıklarını protesto etmek üzere İtilaf Devletleri'ne ve Amerika temsilcilerine çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgraf şu şekildeydi: "İzmir'in Yunanistan'a ilhakı maksadıyla istihzaratta bulunulduğunu işittik.... İzmir tarihen ve ırkan Türk olduğu gibi bugünde yarın da Türk olacaktır. Söz namustur. Biz Türkler öyle biliyoruz. İşte bu iman ile devletlerinizin, milletlerinizin sözlerine itimat ederek terk-i silâh eyledik. Ahd üzerine terk-i silâh eyleyen masum bir milletin boğazlanması canavarlıktır... Günden güne artmakta olan bu zulümler, bu haksızlıklar karşısında değil erkeklerimiz biz kadınlar bile inkıyat ve tahammül göstermeyeceğiz...."⁴

Halide Edip Adivar anılarında, Millî Mücadele yıllarında halkı bilinçlendirmek, vatan meselelerini anlatmak için yaptığı toplantılardan birinde karşılaştığı bir olayı şöyle aktarır : "Salonda İstanbul ve Ankara kadınları ile birlikte köylü kadınlar da vardı. Onlara Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu açıkça anlattım. Konuşma bitince yanıma yaklaşan bir köylü kadını: Senin ne dediğini anladığımı söylemek istiyorum. Benim Darülmalumatta bir kızım var. O da hizmet edecek. Ben fukara bir çamaşırcı kadını. Ona tahsil verebilmek için her gün çalışıyorum. O da bir gün öğretmen olacak, senin konuştuğun gibi konuşacak. Benim oğlum Çanakkale'de öldü. Ağlamıyorum, işimi bırakmıyorum, çünkü kızıma tahsil veremem. Sonra koynundan çıkardığı parayı Hilâl-i Ahmer'in yaralarına diye uzattı. Birbirimizin gözünün içine bakıyorduk. O ana kadar Türkiye'nin geleceğine bu kadar kuvvetle iman ettiğimi hatırlamıyorum. Böyle bir unsur mevcut oldukça memleketimiz için her türlü cefa ve fedakârlık azdır bile." Aynı toplantıda Ankaralı kadınlar da bütün Ankara'da Hilâl-i Ahmer'e erkeklerin tümü tarafından verilen kadar para yardımı yaparlar⁵.

Millî Mücadele'de kadının kendini kanıtladığı bir başka alan öğretmenliktir. O dönemde ülkenin en ücra köşelerine kadar kadın öğretmenler gitti. Yazar kadınlarımız yazılılarıyla bilinçli olarak Millî Mücadele ruhunu canlı tuttular.

Atatürk, Türk kadınının bütün bu fedakârlık ve hizmetlerini çok takdir etmiş ve Türk kadınına ne kadar değer verdiğini her vesile ile tekrarlamıştır. Kadın cephede ve cephe gerisinde organize, bilinçli ve başarılı faaliyetleri ile Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve erkekle omuz omuza verdiği mücadeleye zaten erkekle eşitliği elde etmiştir.

⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 2, Türk Tarih Kurumu Basım-evi, Ankara 1986, s. 28-29.

⁵ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, Çan Yayını, İstanbul 1962, s. 188-190.

Meşrutiyet döneminin bütün düşünce akımlarını ilgiyle izleyen, ülkesinin sorunlarını yakından inceleyerek bunlar üzerinde düşünen Atatürk, Türk kadınına "ikinci sınıf" insan konumundan kurtarmanın zorunlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Atatürk, 1916'da Doğu Cephesi kumandanyken çevresindeki kişilerle sohbet sırasında kadınla ilgili sorunları tartışıyor, kadınların iyi yetiştirilmesinin topluma sağlayacağı yararları, çalışma yaşamında kadına da yer verilmesi gibi hususları vurguluyordu. 1918'de Karlsbad'da tuttuğu notlardan anlaşıldığı gibi sosyal yaşamdaki inkılâpları gerçekleştirmeyi daha o tarihlerde düşünmüştür⁶.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilânından dokuz ay önce kadın hukukunda inkılâp ihtiyacı konusundaki düşüncelerini şu sözleri ile açıklamıştır :

"Bir toplum cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse o toplum yarıdan fazla kuvvetsizlik içinde kalır.."

"Bizim toplumumuzun başarı gösterememesinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır.."

"Yaşamak demek faaliyet demektir. Bir toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer organı işlemezse o toplum felç olmuştur... Bizim toplumumuz için ilim ve teknik gerekli ise bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın edinmeleri lâzımdır. Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi sosyal hayatta dahi iş bölümü vardır.. Bu günün gereklerinden biri kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir⁷.

1923'de Konya'da konuşurken de Atatürk Türk kadını ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir :

"Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştırm, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını gibi emek verdim diyemez.. Belki erkeklerimiz memleketi istila edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir... Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağ-

⁶ Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: II, sayı: 6, Temmuz 1986, s. 541-542.

⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s. 97-98.

mur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü hepimiz, bu büyük ruhlı ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim"⁸.

Atatürk'e göre, son yıllardan önce de milletimiz yenileşmeye teşebbüs etmiştir. Fakat gerçek yararlar görülmemiştir. Bunun nedeni ise "esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır". Çünkü bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir.

Kadın ailenin temelidir. Aile içinde gerek çocukların yetiştirilmesinde, gerekse kültür unsurlarının nesilden nesile geçirilmesinde köprü vazifesi görür. Bu nedenle sadece çocuğun topluma hazırlanmasında değil, ailede sağlıklı bir iletişim ortamının kurulmasında da önemli rol oynayan kadınlar Atatürk'ün ifadesiyle: "...hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar.." ⁹.

Bunun için de Atatürk, kadınların her alanda erkeklerle eşit sosyal, siyasal ve hukuksal haklara sahip olmaları konusundaki tedbirleri almıştır.

Kadınların sosyal ve siyasal hakları elde etmeleri de aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir: 1924'de Tevhid-i Tedrisat kanunu kabul edilmiştir. Siyasal ve sosyal yaşamda bilimin ve aklın önderliğine inanan Atatürk, eğitimin önemini vurgularken, toplumun bütün fertlerinin kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü ve işçisiyle eğitilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Çünkü toplumun her bir parçasının ayrı bir fonksiyonu olduğuna, bu fonksiyonların mükemmel bir şekilde yerine getirilmesi ile sosyal bütünleşmenin ve kalkınmanın mümkün olacağına inanıyordu.

Atatürk'ün kadın konusundaki uygulamalarının en önemlilerinden biri olan Medeni Kanun 4 Nisan 1926'da kabul edilerek yürürlüğe girdi. Böylece erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanarak bu yolla aile içi ilişkilere düzen ve huzur kazandırılması amaçlanıyordu. Ayrıca, kadın evlenme ve miras hukukunda erkekle eşit hale getiriliyor ve dini nikâh yerine medenî nikâh şart koşularak evlilik yaşamı süresince olduğu gibi, sonrasında da kadın ekonomik ve hukuksal yönden güvence altına alınıyordu.

Daha sonra, 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerine katılmak için yalnızca Türk olma şart koşulmuş ve kadın mahallî seçimlere erkekle eşit

⁸ Fezyioğlu, a.g.e., s. 593.

⁹ Kocatürk, a.g.e., s. 94.

haklara sahip olarak katılmıştır. 26 Ekim 1933'de çıkan Köy Kanunu ile muhtar, 5 Aralık 1934'de de milletvekili seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

Görülüyor ki, Atatürk'ün kadınla ilgili bütün uygulamaları Kurtuluş Savaşı'nda gerek cephede, gerekse cephe gerisinde ülkesini savunmak için elinden geleni yapmış fedakâr, kahraman Türk kadınına verdiği önemin, onun yeni Türkiye'nin kalkınmasında da çok yararlı olacağı hususuna olan inancının kanıtıdır.

Bu nedenledir ki, kadının sadece ev hizmetlerinde değil, her meslekte ülke kalkınmasına, sosyal, siyasal ve ekonomik yaşama aktif olarak katılması konusunda bütün tedbirleri almıştır. Türk kadınına düşen bu hakları görev bilip onlara sahip çıkmaktır.

Bu konuyu Atatürk'ün şu anlamlı sözleri ile tamamlamak istiyorum:

*“Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmî, ahlakî, içtimaî iktisadî hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.”*¹⁰

¹⁰ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1959, s. 150-151.